

**BOSHLANG'ICH 1-2-SINFLARDA O'QUVCHILARINI VAQT O'LCHOV
BIRLIKLARI BILAN TANISHTIRISH VA VAQT O'LCHOV
BIRLIKLARIGA DOIR MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH
METODIKASI.**

“Liderlar maktabi” NTM
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Mahammadjonova Go'zal
guzellia09@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 1-2-sinf o'quvchilarini vaqt o'lchov birliklari bilan tanishtirish va vaqt o'lchov birliklariga doir masalalar yechishga o'rgatish bo'yicha fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar; Miqdorlar, vaqt, kun, tun sutka, oy, yil, asr, soat, minut, sekund, arifmetik amallar, masalalar, yechim.

Аннотация: В статье излагаются идеи по знакомству учащихся 1–2 классов с единицами времени и обучению их решению задач, связанных с единицами времени.

Ключевые слова; Величины, время, день, ночь, месяц, год, век, час, минута, секунда, арифметические действия, задачи, решения

Abstract: The article presents ideas on introducing 1st-2nd grade students to time units and teaching them to solve problems related to time units.

Keywords; Quantities, time, day, night, month, year, century, hour, minute, second, arithmetic operations, problems, solution

Kirish

1-2-sinflarda o'quvchilar uzunlik, massa, (og'irlik) hajm, vaqt haqida va ularning o'lchov birliklari haqida tasavvurga ega bo'ladilar. 1-sinfda o'quvchilar quyidagi miqdorlar bilan tanishadilar: uzunlik – santimetr (cm), og'irlik – kilogram, hajm, vaqt haqida va ularning o'lchov birliklari haqida tasavvurga ega bo'ladilar. 2-sinfda soat, minut, millimeter, kilometr, kvadrat, desimetr kabi miqdoriy birliklar bilan tanishadilar. 3-sinfdan boshlab o'rganiladigan birliklarning xossalari murakkablashib boradi: asr, sekund, gramm, tonna, sentiner. Misollarni yechish jarayonida ular baho, qiymat, miqdor, narx, tezlik, masofa, unumdorlik tushunchalarini bilan tanishadilar. Mavzuni o'rganish jarayonida shunga erishish zarurki, o'quvchilar o'zarobog'liq, ammo mutlaqo boshqa-boshqa, mazmunga ega bo'lgan «miqdor» va «raqam» tushunchalarini aniq farqiga bora olishlari kerak.

Muhokama va natijalar

O‘quvchilarda miqdorlar va vaqt tushunchasiga oid bilimlarni shakllantirishda hayotiy misollarning va tarixiy ma’lumotlarning ahamiyati juda katta xisoblanadi. Kundalik hayotda vaqt bir voqeani ikkinchi voqeadan ajratib turadi. Vaqt birliklarini taqqoslash, qo‘shish, ayirish mumkin. Insonning butun umri vaqt bilan, vaqtni o‘lchash, taqsim qilishi, qadrlash o‘quvi bilan bog‘liq. Vaqt uzluksiz o‘tadi, uni to‘xtatish ham, qaytarish ham mumkin emas. Vaqt oraliqlari o‘lchanadi. Birlik sifatida qabul qilingan vaqt oralig‘idan bir martagina foydalanish mumkin. Shuning uchun vaqt birligi muntazam ravishda takrorlanuvchi jarayon bo‘lishi kerak. Xalqaro sistemada bunday birlik qilib sekund olingan. Sekund bilan bir qatorda vaqtning boshqa birliklari minut, soat, sutka, yil, hafta, oy, asr ishlatiladi. Yil va sutka birliklari tabiatdan olingan, soat, minut, sekund birliklari kishilar o‘ylab topgan. Kun va tunning almashinishi Yerning o‘z o‘qi atrofida aylanishidan, yil fasllarining almashinishi Yerning Quyosh atrofida harakati natijasidir bo‘ladi. Yer Quyosh atrofida yil deb ataluvchi vaqt davomida to‘la aylanibchiqadi. Yiltaxminan 365 sutka-yu 6 soatga teng (yil sekundgacha aniqlikka 365 sutka 5 soat 48 minut 46 sekundni o‘z ichiga oladi). Har bir yangi yilning boshlanishi har xil vaqtga to‘g‘ri kelmasligi uchun uch yil ketma-ket 365 sutkadan (bu yillar “oddiy” yillar deyiladi). “Kabisa” yili deb atalgan to‘rtinchi yilni esa 366 sutka deb hisoblash qabul qilingan. Shunday qilib, kabisa yilda o‘tgan uchta oddiy yildayig‘ilibqolgan xatolik to‘la to‘g‘rilanadi. Raqamlari yig‘indisi 4 ga bo‘linadigan yillar kabi fayillar hisoblanadi, masalan, 1948-yil, 1962-yil va hokazo. Katta aniqlik o‘rnatish maqsadida asriy yillar (1800, 1900, 2000 va hokazo) uchun maxsus qoida mavjud, ya’ni birinchi ikki raqami 4gakarrali bo‘lgandagina bu yillar kabisa yil hisoblanishi haqida va shunga o‘xshash ma’lumotlar masalalar yechish jarayonida berilib borilishi o‘quvchilar kompetentliklarini rivojlantiradi. Birinchi sinfning tayyorgarlik davridayoq “oldin”, “keyin” tushunchalari kiritiladi. Masalan, to‘rtta faslga doir rasmi ko‘rgazmadan foydalanib, qaysi fasl oldin keladi, qaysi keyin keladi, degan savollarni tushuntirish mumkin. O‘quvchilar 1-sinfdan boshlab tong, kunduz, kechqurun, tun bugun, kecha, ertaga tushunchalari bilan tanishib boradilar. Sinfda kalendar (taqvim) foydalanish, shu asosda hafta, oy, yil kabi ularning orasidagi bog‘lanishni o‘rganish mumkin. “Vaqt o‘lchovlari” mavzusi bo‘yicha darslarda odamlar turmushida vaqtning qanday rolni o‘ynashini, kichik chaqaloqligidan keksa bo‘lgunga qadar o‘tgan oraliqdagi odamlarning yosh bo‘yicha suhbat uyushtirish mumkin. Vaqt o‘lchov birliklarini o‘rganishga doir quyidagi misol va masalalar keltirilgan: 1-sinf matematika darsligining 2-bob 20-darsi “Hafta. Hafta kunlari” deb nomlangan bo‘lib o‘quvchilarda oldin, keyin, kecha, bugun, ertaga, hafta kunlari kabi tushunchalarni shakllantirishga asoslangan. Bundan tashqari darslikning boshqa mavzularida ham vaqt tushunchasini rivojlantirishga oid topshiriqlarni ko‘rishimiz mumkin. 1-masala Bir kunda nechta qovun sotildi? Bu masalada o‘quvchilarga kunning ikki qismdan tashkil topganini, ya’ni tushgacha

bo'lganvaqt, hamda tushdan keyingi vaqt haqida tushuntirib o'tiladi. Tushdan keying sotilgan qovunlar sonini topish uchun tushgacha sotilgan qovunlar sonidan 13 ni ayiriladi va bir kunda nechta qovun sotilganligini topish uchun tushgacha va tushdan keyin sotilgan qovunlar sonini qo'shiladi. 2-masala. Nodir Azizga nisbatan maktabga yaqinroq joyda yashaydi. Ular bir vaqtda uydan chiqib, bir vaqtda maktabga keldi. Kim tezroq yurgan? 1 M. E. Jumayev. Matematika o'qitish metodikasidan praktikum Toshkent "O'qituvchi" 2004-y. Masalada kim tezroq yurgani so'ragan, lekin buni topish uchun o'quvchilar qancha vaqt yurgan? (uyidan bir vaqtda chiqib maktabga bir vaqtda kelishgani uchun bir hil vaqt yurgan) kabi savolga javob topishimiz kerak bo'ladi, bu esa o'z navbatida o'quvchilar vaqt va tezlikga oid tushunchalarga ega bo'lishlarini talab qiladi. Ya'ni bunda o'quvchilarga tezlik, yo'l vavaqt orasidagi bog'lanishlar tushuntirilishi lozim. 1-2-sinfda "Vaqt o'lchovlari"ga oid materiallarni o'rganishda bolalar vaqt o'lchovining asosiy birliklaridan yil, hafta, sutka, soat, minut haqida tasavvurga ega bo'lishlari kerak. O'qituvchi o'quvchilarni vaqtni aniqlashda soatdan foydalanishga, hodisa qachon boshlangani, qancha davom etgani va oxirini aniqlashga, tabel kalendaridan foydalanishga o'rgatishi muhim. 2-sinf darsligi 2021-yil nashrida vaqt o'lchov birliklari va vaqt o'lchov birliklarini o'rganishga oid masalalar 7 bob 14-darsdan boshlab berilgan bo'lib, uni o'rganishga o'quvtaqvim rejabo'yicha 5 soat ajratilgan. 14-dars "Vaqt va vaqt o'lchov birliklari" deb nomlangan va ushbu darsda vaqt, soatning qoidalari, soat turlari, soat mili, minut mili kabi tushunchalar berib o'tilgan. 1- masala O'quvchilarga minut mili va soat milini tushuntirish uchun mo'ljallangan. Mavzu bo'yicha tushuncha beriladi. Minut mili bir marta aylanguncha 1 soat vaqt o'tadi. Minut mili yarim aylanguncha yarim soat vaqt o'tadi. Bu holatda minut mili 6 sonini ko'rsatadi. Berilgan rasmlarga qaraymiz. Uni yarim deb ataymiz va quyidagi ko'rinishda yozamiz: 7:30. Agar minut mili (katta qizil tayoqcha) 6 sonini ko'rsatib, soat mili (kichik qizil tayoqcha) 7 va 8 sonlari orasida bo'lsa, soat 7 dan o'ttiz minut o'tdi yoki 7 yarim bo'ladi deb aytiladi. Rasmlarga mos keluvchi vaqtlarni aytamiz. Bu masalada tungi soat va kunduzgi soat aytilishi va yozilishi orasidagi farq o'rgatiladi. Chap tomondagi rasmda 22:00, o'ng tomondagi rasmda 10:00. Tush vaqtigacha bo'lgan vaqtlar 2 M. Jumayev. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. 1:00 dan boshlanib 12:00 gacha davom etishi, tushdan keying vaqtlar esa 13:00 dan 24:00 gacha belgilanishini o'quvchilarga eslatgan holda, hamda elektron soatlar orqali ko'rgazmaliravishda yechishga o'rgatishimiz mumkin. Kun tartibi bo'yicha darslikdagi savollar asosida savol-javob qilinadi. O'quvchilar savollarga bajaradigan ishlarining vaqtini aytish orqali javob berishadi. Topshiriqni bajarayotganda vaqtlarning soat, minutlari to'g'ri aytilishi va yozilishiga e'tibor qaratiladi. Bolalarda vaqt haqida tasavvurlar uzoq kuzatishlar, turmush tajribalarining jamlanib borishi jarayonida asta-sekin rivojlanadi. Vaqt haqidagi dastlabki tasavvurlarni bolalar maktabgacha bo'lgan davrdayoq oladilar. Tun va

kunning, yil fasllarining almashinishi, bolalar hayotidagirejimli vaziyatlarning takrorlanishi vaqt haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi.

Adabiyotlar

1. Bikbayeva N.U., Ridelnikova I.I., Adamboyeva G.A. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi"-Toshkent, "O'qituvchi" 1996.
2. M. Jumayev. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent. "Bayoz"2022-y.
3. Matematika 1-sinf [Matn]: darslik / L.O'rinboyeva [va boshq.]. – Toshkent: Respublikata'lim markazi, 2021 – 160 b.
4. Matematika 2-sinf [Matn]: darslik / L.O'rinboyeva [va boshq.]. – Toshkent: Respublikata'lim markazi, 2021. – 192 b. 5. M.E.Jumayev, Matematika o'qitish metodikasidan praktikum. Toshkent"O'qituvchi" 2004